

GROTE OPDRACHTEN LEERGBIED ENGELS / MODERNE VREEMDE TALEN

Voorliggende grote opdrachten zijn opgesteld door het ontwikkelteam Engels / Moderne vreemde talen tijdens de tweede en derde ontwikkelsessies van Curriculum.nu (mei en oktober 2018). Het team heeft deze grote opdrachten op basis van de ontvangen feedback aangescherpt tijdens de derde ontwikkelsessie (december 2018).

Grote opdrachten beschrijven de essentie van het leergebied. Op basis van de grote opdrachten formuleert het ontwikkelteam vervolgens bouwstenen. Bouwstenen beschrijven de benodigde kennis en vaardigheden. De bouwstenen vormen uiteindelijk, samen met de visie en de grote opdrachten, input voor de herziening van de kerndoelen en eindtermen.

Over Curriculum.nu

Het is belangrijk dat de inhoud van het onderwijs tegemoet komt aan de eisen die nu en in de toekomst gesteld worden aan mensen. Curriculum.nu gaat over de actualisatie van het curriculum, waarin is vastgelegd wat leerlingen moeten kennen en kunnen. Teams van leraren en schoolleiders ontwikkelen samen bouwstenen als basis voor de herziening van de kerndoelen in het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Daarnaast doen zij aanbevelingen voor de bovenbouw in het voortgezet onderwijs. De curriculumherziening biedt kansen om te zorgen voor doorlopende leerlijnen van primair naar voortgezet onderwijs en van voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs. De bouwstenen bevatten een aanzet daartoe. De curriculumherziening wil daarnaast de samenhang in het onderwijs bevorderen, de overlappende terugdringen en een betere balans brengen in de hoofddoelen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonlijke vorming.

Kijk voor meer informatie op www.curriculum.nu.

Januari 2019

VAN VISIE NAAR GROTE OPDRACHTEN

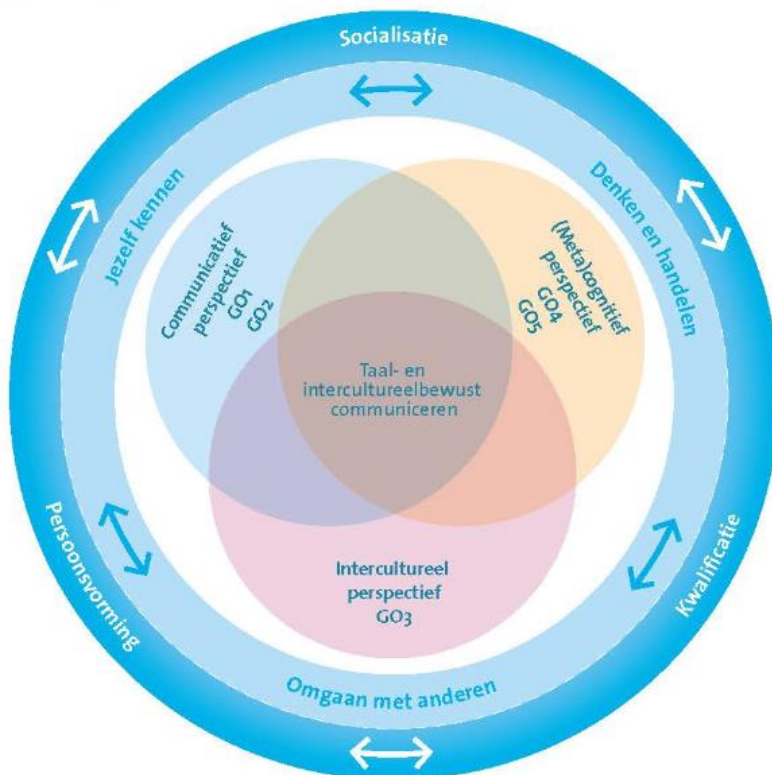
Talen zijn hét middel om Europese en wereldburgers met elkaar in contact te brengen en te verbinden. De beheersing van andere talen naast de eigen eerste taal is belangrijk voor volwaardige deelname aan de meertalige en multiculturele samenleving. Het leergebied Engels/Moderne vreemde talen (MVT) vervult deze maatschappelijke functie door leerlingen taal- en intercultureel bewust te leren communiceren. Dat gebeurt door invulling te geven aan het talenonderwijs vanuit een communicatief, intercultureel en (meta)cognitief perspectief. Het leergebied Engels/MVT draagt daarmee bij aan persoonsvorming, socialisatie en kwalificatie van de leerlingen.

Door te werken aan de verwerving van andere talen ontwikkelen leerlingen ook brede vaardigheden die hen helpen zichzelf te leren kennen, te leren denken en handelen, en te leren omgaan met anderen. Reflecteren op taal en cultuur, op je eigen taalleerproces, je eigen talenten en (internationale) loopbaan; kritisch, creatief en probleemoplossend denken en handelen; samenwerken, zijn brede vaardigheden die bij uitstek door het leren van talen ontwikkeld kunnen worden.

Bovengenoemde kenmerken van het leergebied Engels/MVT zijn in Figuur 1 gevisualiseerd.

Leergebied Engels/MVT

- GO 1 Grensoverstijgende communicatie
- GO 2 Creatieve vormen van taal
- GO 3 Interculturele competentie
- GO 4 Taalbewustzijn
- GO 5 Meertaligheid

Figuur 1: Visualisatie relatie visie-grote opdrachten leergebied Engels/MVT.

Zoals reeds aangegeven kunnen we de inhoud van het talenonderwijs vanuit een communicatief, intercultureel en (meta)cognitief perspectief beschouwen. Om deze inhoud te beschrijven zijn vijf grote opdrachten (GO) geformuleerd. Elke GO wordt primair vanuit één van de perspectieven beschreven, maar vertoont ook raakvlakken met de overige twee. Er is geen hiërarchische relatie tussen de GO's.

De eerste drie GO's (Grensoverstijgende communicatie, Creatieve vormen van taal en Interculturele competentie) leggen het accent op talen als instrument bij allerlei vormen van communicatie en expressie: meertalige en interculturele ontmoetingen, en creatieve uitingen.

De vierde en de vijfde GO (Taalbewustzijn en Meertaligheid) focussen zich op de inhoud van het leergebied: hoe talen in elkaar zitten, wat je met talen kunt, en hoe je het eigen meertalige repertoire bewust en effectief kunt inzetten.

Grensoverstijgende communicatie en Interculturele competentie

Talen zijn onmisbaar voor de grensoverstijgende communicatie (GO 1) en de ontwikkeling van interculturele competentie (GO 3): de ontmoeting met de ander en zijn of haar cultuur. Communicatie kan niet los gezien worden van de socio-culturele context waarin deze plaatsvindt, noch van de cultuur van de deelnemers aan de communicatie. Communicatie in andere talen betekent ook in aanraking komen met de culturen waarvan die talen drager zijn.

De opdracht van dit leergebied is om de leerling te helpen internationaal én intercultureel competent te worden. Terwijl bij het leergebied Nederlands de leerling leert doelgericht te communiceren in de Nederlandse taal, zijn internationale communicatie en interculturele competentie een onderscheidend kenmerk van het leergebied Engels/MVT. Bij internationale communicatie wordt de taal van één van de sprekers gebruikt, of een taal die niet de moedertaal is van beide sprekers, de zogenaamde 'lingua franca' - veelal Engels, maar het kan ook een andere taal zijn.

Creatieve vormen van taal

Een specifieke vorm van communicatie zijn creatieve vormen van taal (GO 2). Daaronder verstaan we alle teksten waarin gebruik wordt gemaakt van narratieve technieken, zoals literatuur. Het beleven van literatuur in de ruimste zin van het woord, zowel in het Nederlands als in een andere taal, levert een bijdrage aan persoonsvorming en socialisatie van de leerlingen; creatieve vormen van taal in een andere taal stimuleren daarnaast de verwerving van die taal. Een opdracht van het leergebied Engels/MVT is om de leerlingen door middel van het beleven van creatieve vormen van taal, te helpen met het verkennen en ervaren van socio-culturele, geografische en historische contexten in de doeltaal. Creatieve vormen van taal zijn tevens een expressiemiddel waarmee leerlingen zelf met talen kunnen experimenteren.

Taalbewustzijn

Deze grote opdracht (GO 4) beschrijft het voelen, observeren en onderzoeken van talen als ondersteuning om talen effectief te leren en bewust te gebruiken. Het bewust worden van hoe talen in elkaar zitten, helpt de taalverwerving, bevordert de communicatie en faciliteert het begrijpen van de culturele aspecten in een taal. De opdracht van dit leergebied is om de leerling te laten ontdekken hoe talen werken en hoe mensen talen gebruiken. Leerlingen worden zich bewust van wat je met talen kunt en ontwikkelen vertrouwen in hun eigen taalvaardigheid. Het leggen van een sterke basis in de eerste taal helpt andere talen te leren.

Meertaligheid

Meertaligheid (GO 5) is in de Nederlandse samenleving een dagelijkse werkelijkheid. Talen zijn op allerlei manieren aanwezig in de context waarin leerlingen leven, en elke leerling heeft meertalige kennis: kent meerdere talen, of gebruikt woorden uit andere talen in de eigen taal. Een opdracht van het leergebied Engels/MVT is om leerlingen de eigen meertaligheid te helpen ontwikkelen en efficiënt te leren inzetten in de communicatie en bij het leren van nieuwe talen. Het Nederlands hoort bij het meertalig repertoire van de leerlingen, zij het als eerste of tweede taal. Talen dragen bij aan het ontwikkelen van de identiteit van de leerlingen: zowel de eerste taal of talen die ze leren, als de talen die ze later verwerven, bijvoorbeeld als ze naar een ander land verhuizen of voor langere tijd in een ander land verblijven.

Samenhang met het leergebied Nederlands

De drie perspectieven van het leergebied Engels/MVT vertonen grote overeenkomsten met de kerninhouden van het leergebied Nederlands, voor de meeste leerlingen de eerste taal, maar voor veel leerlingen ook een tweede of vreemde taal. Beide leergebieden beogen leerlingen talig toe te rusten voor een volwaardige participatie in een meertalige en interculturele samenleving. Daarbij ligt het accent van Engels/MVT op de interculturele en grensoverstijgende aspecten van communicatie, terwijl het accent bij Nederlands op de beheersing van het Nederlands ligt als gemeenschappelijke taal in studie, dagelijkse activiteiten of beroep in Nederland.

Samenhang met andere leergebieden

Ook met andere leergebieden is, waar relevant, afstemming gezocht, in het bijzonder met de leergebieden Burgerschap, Mens & Maatschappij en Kunst & Cultuur.

Talen geven toegang tot communicatie met anderstaligen, en tot beleving en waardering van hun culturen. Meertalige kennis heeft daardoor een meerwaarde bij het voeren van internationale maatschappelijke dialogen over mondiale vraagstukken, en bij de burgerschapsvorming van de leerlingen: een expliciete link met het leergebied Burgerschap. Vanuit de vijf grote opdrachten wordt aan burgerschapsvorming gewerkt.

Talen worden beïnvloed door de cultuur van hun sprekers, waaronder de geografische omgeving en de geschiedenis van een taalgemeenschap. Dat maakt afstemming met het leergebied Mens en Maatschappij relevant en wenselijk, met name als het gaat om activiteiten gericht op de ontwikkeling van de interculturele competentie van de leerlingen.

Creatieve vormen van taal zijn kunstzinnige taaluitingen die aansluiten bij de inhouden van het leergebied Kunst & Cultuur, waaraan ook de definitie van cultuur is ontleend. Bij Kunst & Cultuur wordt de nadruk gelegd op de invulling van het creatieve proces, en is er aandacht voor reflectie op eigen en andermans werk. Beide komen ook aan de orde bij activiteiten gericht op het beleven van creatieve vormen van taal en op het experimenteren met taalvormen in een andere taal.

GROTE OPDRACHTEN VAN HET LEERGEBIED ENGELS/MVT

GROTE OPDRACHT 1

Talen faciliteren grensoverstijgende communicatie.

Relevantie: Grensoverstijgende communicatie daagt leerlingen uit om hun persoonlijke grenzen te verleggen en daardoor meer begrip te krijgen voor de wereld om hen heen. Dit draagt bij aan de *persoonsvorming* van de leerlingen, die zich op een volwassen en democratische manier kunnen ontwikkelen tot actieve, internationaal competente burgers in de globaliserende samenleving. Grensoverstijgend kunnen communiceren is noodzakelijk voor de *socialisatie* en de *kwalificatie* van leerlingen: door het vervagen van grenzen komen mensen uit verschillende landen makkelijker met elkaar in aanraking. Denk hierbij aan de toegenomen mobiliteit voor studie, vakantie, werk, migratie of grensarbeid (bijvoorbeeld wonen in Nederland en werken in Duitsland, of andersom). Tevens maakt de digitale technologie het makkelijker om contacten te leggen wereldwijd. Kennis en beheersing van talen is in Nederland van groot belang mede door de geografische ligging en economische positie van het land. Leerlingen die in andere talen kunnen communiceren, zijn niet alleen kansrijker in het vervolgonderwijs, maar ook op de (inter)nationale arbeidsmarkt.

Inhoud: Grensoverstijgend communiceren betekent begrijpen, produceren, uitwisselen en verwerken van inhoud in een andere taal dan de eigen eerste taal, ofwel: het begrijpen van mondelinge en schriftelijke teksten in de doeltaal, door te lezen, te luisteren en te kijken (receptie); het produceren van mondelinge en schriftelijke teksten in de doeltaal, door te schrijven en te spreken (productie); het uitwisselen van informatie, door gesprekken te voeren of schriftelijk te communiceren (interactie); het verwerken van informatie in allerlei vormen om communicatie toegankelijker te maken (de zogenaamde 'mediation'). Denk bij de laatste bijvoorbeeld aan gelezen informatie schriftelijk of mondeling uitleggen, mondelinge input samenvatten in aantekeningen, bronnen synthetiseren in een andere taal, etc. Al deze communicatieve taalvaardigheden worden in het dagelijks leven vaak in samenhang ingezet. De school is daarvoor een oefenplaats.

Het stimuleren van communicatie in andere talen helpt de leerlingen hun grenzen te overstijgen door zowel hun eigen (taal)grenzen te verleggen, als anderstaligen (digitaal) te ontmoeten. Om grensoverstijgend te kunnen communiceren kan ook een taal als gemeenschappelijk communicatiemiddel worden gebruikt die voor alle deelnemers niet de eerste taal is - de zogenaamde 'lingua franca'. Dit is veelal Engels, maar kan ook een andere taal zijn. Communiceren gebeurt bij voorkeur in een contextrijke en betekenisvolle omgeving, waarin de leerling uitgedaagd wordt om een andere taal en cultuur daadwerkelijk te beleven.

Leerlingen leren in steeds complexere communicatieve contexten te handelen naarmate taalniveau en eigen ontwikkeling vorderen. Het taalgebruik wordt afgestemd op de doelen en inhoud van communicatie, het (internationale) publiek aan wie de communicatie gericht is en het gebruikte (digitale) medium.

Leerlingen leren talen flexibel en doeltreffend te gebruiken in verschillende formele en informele contexten die zich kunnen afspelen in het dagelijkse leven, in sociale contacten, de opleiding, en op het werk. Als het leren van een nieuwe taal nog in het beginstadium is, beperkt het taalgebruik zich tot concrete behoeften die van direct belang zijn voor de leerlingen in eenvoudige, alledaagse en vertrouwde situaties, zoals communiceren over zichzelf, eigen interesses, dagelijkse bezigheden. Naarmate het leren van de nieuwe taal

vordert, worden doelen algemener en abstracter van aard. Allerlei thema's, onder andere uit de actualiteit komen aan de orde. Hogere taalbeheersingsniveaus maken het mogelijk om aan internationale discussies over mondiale thema's zoals duurzaamheid en globalisering deel te nemen.

Leerlingen leren te communiceren met een steeds diverser publiek. Ze leren media in de vreemde taal te gebruiken die geschikt zijn voor hun (taal)niveau: dit strekt zich uit van bijvoorbeeld informeel chatten tot gamen, vloggen, formele e-mails schrijven, of deelnemen aan discussieplatforms. Ook leren ze hun taalgebruik af te stemmen op het bereik en de conventies van de digitale communicatietechnologie.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

Communiceren met mensen met een andere culturele achtergrond vraagt om, en draagt bij aan, kennis en begrip van de andere cultuur (Grote opdracht Interculturele communicatie). Het bewust zijn van hoe talen in elkaar zitten en werken, maakt van leerlingen efficiënte en bewuste taalgebruikers in de communicatie (Grote opdracht Taalbewustzijn).

Om communicatie binnen internationale contexten mogelijk te maken, leren leerlingen hun meertalig repertoire efficiënt in te zetten (Grote opdracht Meertaligheid).

Alle taalvaardigheden worden ook ingezet bij allerlei 'talige' expressievormen (Grote opdracht Creatieve vormen van taal).

Brede vaardigheden:

Manieren van denken en handelen: het verwerken en het produceren van inhoud doen een beroep op het creatief vermogen van de leerling. Het duiden, selecteren, filteren en waarderen van informatie in de vreemde taal, en het inzetten van strategieën om gebreken in taalvaardigheid te compenseren, stimuleert het probleemoplossend denken.

Manieren van omgaan met anderen: het samenwerkend aspect staat centraal bij grensoverstijgende communicatie, en is een vaardigheid die in een behoefte van de maatschappij voorziet.

GROTE OPDRACHT 2

Creatieve vormen van taal helpen een nieuwe taal te leren en verruimen je wereld.

Relevantie: Het beleven van creatieve vormen van taal, zoals film, literatuur en poëzie, draagt bij aan *persoonsvorming*. Door verhalen, gedachten en gevoelens in de doeltaal te beleven en zelf te vertellen of te uiten, komen leerlingen uit de comfortzone van hun eerste taal. Leerlingen worden uitgenodigd om na te denken over vraagstukken in originele teksten die ontstaan zijn in een andere cultuur: waarom maken mensen in een andere context bepaalde keuzes? Reflectie op de ander en de eigen cultuur helpt leerlingen respect en tolerantie te ontwikkelen voor de ander in die context. Dit draagt bij aan *socialisatie*. Werken met creatieve vormen van een andere taal bevordert ook het leren van die taal. Dit vergroot de kans op zowel nationale als internationale *kwalificatie*.

Inhoud: Creatieve vormen van taal omvatten alle teksten waarin gebruik wordt gemaakt van narratieve (verhalende) technieken, zoals games, films, verhalen, toneel- en liedteksten, poëzie, (beeld)romans, literatuur. Deze teksten kunnen ook inhouden uit andere leergebieden bevatten, zoals een historische context waarin een verhaal zich afspeelt.

Leerlingen leren om te gaan met auditieve/mondelinge en schriftelijke creatieve vormen in de doeltaal uit verschillende sociale, culturele en historische contexten. Ook leren zij zichzelf op een persoonlijke manier in de doeltaal te uiten. Het taalniveau wordt afgestemd op het niveau van hun taal- en cognitieve vaardigheden en is uitdagend, maar staat het begrip en de beleving niet in de weg. Op alle niveaus kan de doeltaal soms ook worden losgelaten als dat functioneler is voor de verwerking. Op deze manier worden leerlingen gestimuleerd om de doeltaal niet als drempel te zien en hun beheersing in de doeltaal met plezier te ontwikkelen.

De inzet van creatieve vormen van taal bevordert niet alleen het leren van de doeltaal, maar ook de ontwikkeling van creatief vermogen. Dit laatste staat centraal bij allerlei expressievormen zoals beeld, klank, geluid en beweging, die aan bod komen in het leergebied Kunst & cultuur.

Creatieve vormen van taal worden in het leergebied Engels/MVT ingezet om een verhaal in de doeltaal te beleven; om een sociale, culturele en historische context te begrijpen; of om tekstsoorten en stijlen te leren herkennen, analyseren en gebruiken. Leerlingen kunnen op alle niveaus aan deze doelen werken in afstemming met hun beheersing van de doeltaal en hun cognitieve ontwikkeling. Creatieve vormen van taal kunnen worden gebruikt voor het verder ontwikkelen van literaire competenties zoals bij het leergebied Nederlands. De verdieping in de kennis van genres en stijlen komt voornamelijk in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs aan de orde.

In de eerste fase van het leren van een nieuwe taal maken leerlingen kennis met korte, eenvoudige en aansprekende creatieve vormen van taal, en gaan er zelf mee experimenteren. Vervolgens breidt het repertoire zich uit en neemt ook de complexiteit van taal, situaties en thema's toe.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

Creatieve vormen van taal zijn een vorm van expressie waarbij alle taalvaardigheden worden betrokken: zowel receptie, als productie, interactie en het verwerken van informatie (grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).

De aandacht voor het taalgebruik en voor inhoud en contexten van verhalen, draagt bij aan de ontwikkeling van taal- en intercultureel bewustzijn (grote opdrachten Taalbewustzijn en Interculturele competentie).

Brede vaardigheden:

Manieren van denken en handelen: het verwerken en produceren van creatieve vormen van taal doet een beroep op het expressief vermogen van de leerling. Reflectie op manieren van denken en handelen van jezelf en anderen staat hierbij centraal.

GROTE OPDRACHT 3

Interculturele competentie: talen leren opent deuren naar andere culturen.

Relevantie: De aandacht voor interculturele aspecten verbonden aan het leren van een nieuwe taal helpt leerlingen aan hun *persoonsvorming*. Het vergroot de zelfredzaamheid doordat leerlingen beter op de ander kunnen anticiperen en weten hoe te handelen in verschillende situaties. Door andere culturen te leren waarderen, ontwikkelen leerlingen ook hun empathisch vermogen.

Interculturele competentie draagt bij aan de *socialisatie* van de leerlingen in een wereld waar culturele integratie toeneemt. Het helpt hen om actief te participeren in de internationale discussie over mondiale vraagstukken als duurzaamheid en democratie. Het *kwalificeert* hen in het aangaan van interculturele communicatie met werkrelaties op de arbeidsmarkt. Het alsmaar internationaler wordende karakter van bedrijfsactiviteiten en van de handel maakt deze competentie tot een noodzaak.

Inhoud: Bij het leren van een nieuwe taal vergaren leerlingen ook kennis over de landen en culturen van de doeltaal en leren die vanuit verschillende perspectieven te bekijken. Leerlingen leren *over* de cultuur van de sprekers van de doeltaal: van gewoontes en tradities tot geografische en historische aspecten, sociale groeperingen, gemeenschappelijke normen en waarden. Ze leren *hoe* deze cultuur zich uit in taalkeuzes, -patronen en -conventies in de doeltaal en worden zich ook bewust *waarom* dat zo is, welke opvattingen, waarden en attitudes dat weerspiegelt. Leerlingen leren de culturele aspecten in de doeltaal te duiden en te waarderen.

Daarbij reflecteren ze ook op zichzelf, ze krijgen inzicht in hun eigen cultuur en in hoe die zich verhoudt tot de cultuur van de ander. Dit noemen we intercultureel bewustzijn. Leerlingen herkennen overeenkomsten en verschillen tussen culturen, handelen daarnaar en leggen verbinding met de ander in termen van begrip, acceptatie en waardering. Dit noemen we interculturele competentie: het vermogen om adequaat en gepast te communiceren in interculturele situaties gebaseerd op interculturele kennis, vaardigheden en houdingen.

Eerst gaat het om taalpatronen die bij alledaags en concreet taalgebruik horen: hoe kleden kinderen zich in andere culturen? Hoe spelen ze in andere culturen? Naar welke muziek luisteren ze? Hoe vieren ze feest? Wat doen ze op school, thuis? En hoe uiten ze dit allemaal in hun taal? Naarmate leerlingen de vreemde taal beter beheersen, komen ook steeds complexere aspecten van een cultuur aan de orde, die terugkomen in woorden en uitdrukkingen. In welke omgeving leven jongeren? Wat is de invloed van die omgeving, van het geografisch gebied en van het verleden op hun taalgebruik? Welke vraagstukken spelen in hun sociale omgeving? De culturele invloed op taal kan dan ook impliciet zijn. De culturele aspecten in taalgebruik raken de inhoud van het leergebied Mens & Maatschappij.

De doeltaal wordt functioneel ingezet bij het leren en beleven van andere culturen. Dat helpt leerlingen tegen cliché vorming en bevordert een open houding ten opzichte van de doeltaal en de cultuur van haar sprekers. Daarmee ontwikkelen leerlingen competenties en attitudes die hen steeds meer in staat stellen om effectief en adequaat te communiceren in een diversiteit aan interculturele situaties en contexten.

De relevantie van interculturele aspecten bij het leren van een nieuwe taal nodigt uit om een verbinding met burgerschapsvorming te zoeken, waar diversiteit in de samenleving en democratie centraal staan.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

Intercultureel competent zijn, is van groot belang in de huidige samenleving en ondersteunt de grensoverstijgende communicatie. Deze biedt de context waarin leerlingen kennis over de landen en culturen van de doeltaal opdoen en ermee om leren gaan. Andersom zijn interculturele kennis, vaardigheden en houdingen nodig voor het slagen van de communicatie (Grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).

Ook de aandacht voor inhoud en contexten van verhalen draagt bij aan de ontwikkeling van taal- en intercultureel bewustzijn (Grote opdracht Creatieve vormen van taal).

Daarbij helpt de ontwikkeling van taalbewustzijn de culturele connotaties in het taalgebruik te zien, en er adequaat op in te gaan (Grote opdracht Taalbewustzijn).

De ontwikkeling van interculturele competentie wordt bevorderd door een positieve aandacht voor meertaligheid (Grote opdracht Meertaligheid).

Brede vaardigheden:

Manieren van omgaan met anderen: de ontwikkeling van intercultureel bewustzijn en interculturele competentie in de taalles bevordert de sociaal-culturele vaardigheden bij het omgaan met anderen in de communicatie met anderstaligen, en daarmee het samenwerken.

Manieren van jezelf kennen: intercultureel bewustzijn helpt in de oriëntatie op jezelf, je studie en je (internationale) loopbaan, en in het vermogen om je eigen talenten te herkennen.

GROTE OPDRACHT 4

Taalbewustzijn maakt van leerlingen gerichte gebruikers van talen.

Relevantie: Het leren van talen kent naast een communicatieve en een interculturele, ook een (meta)cognitieve dimensie, ofwel het nadenken over talen, hun gebruik en het effect ervan. De inhouden van deze grote opdracht bevorderen de ontwikkeling van taal- en interculturele vaardigheden, en zijn daarom relevant voor de invulling van de overige grote opdrachten. Taalbewustzijn *kwalificeert* de leerlingen door hen te helpen een meer bewuste en meer gemotiveerde vreemdetal spreker te worden: leerlingen begrijpen hoe talen in elkaar zitten en hebben meer zicht in hoe zij zelf talen leren. Daarnaast ondersteunt taalbewustzijn de *socialisatie* van de leerlingen door hen in staat te stellen, doelen en intenties van taalgebruik kritisch in te schatten. Leerlingen kunnen effecten ervan op zichzelf en de anderen waarnemen, er adequaat op ingaan, en de culturele aspecten van talen herkennen en waarderen. Dit speelt een belangrijke rol bij hun burgerschapsvorming en draagt daarmee ook bij aan de ontwikkeling van interculturele competentie. Door te reflecteren op taalstructuren en -inhouden ontdekken leerlingen dat talen onderdeel zijn van de identiteit van hun sprekers. Zij reflecteren op hun eigen (taal)identiteit, wat bijdraagt aan hun *persoonsvorming*.

Inhoud: Bij taalbewustzijn doen leerlingen kennis op over taal. Ze ontdekken taalpatronen en -systemen, en ontwikkelen inzicht in hoe je talen leert en gebruikt. Ze leren beseffen welke taalvaardigheden en strategieën zij nodig hebben en weten wat zij moeten doen om die te verwerven. Daardoor worden leerlingen bewuste en autonome taalleerders.

De ontwikkeling van taalbewustzijn loopt parallel met de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen. Dat betekent bijvoorbeeld dat de leerlingen in de onderbouw van het primair onderwijs nog niet expliciet reflecteren op taal; zij kunnen woord en betekenis nog niet scheiden, maar begrijpen wel dat er verschillende talen worden gesproken en je toch met elkaar kunt communiceren over dezelfde dingen. Taalbewustzijn is daarmee vanaf de beginfase functioneel om talen in samenhang te kunnen zien.

Vervolgens gaan leerlingen nadenken over het feit dat je talen vanuit verschillende perspectieven kunt bekijken: talen om te communiceren, talen als onderdeel van cultuur, talen als systeem met eigen regels. Leerlingen gaan ook talen met elkaar vergelijken. Zij reflecteren op uitdrukkingen in verschillende talen, hun betekenis, hun link met de cultuur

van de sprekers van die talen. Dat doen ze met hun eigen eerste taal, met de eerste taal van hun klasgenoten en met de talen die zij leren.

Het aantal talen breidt zich uit in het voortgezet onderwijs. De leerlingen worden gestimuleerd om verder te reflecteren op hoe talen in elkaar zitten, hoe je talen leert en hoe taalgebruik door de tijd heen verandert. Dit proces verloopt parallel met hun cognitieve ontwikkeling en met hun taalbeheersingsniveau. Hun woordenschat wordt rijker, onderwerpen ontwikkelen zich van concreet en eenvoudig naar meer algemeen en abstract en de complexiteit neemt toe. Het toepassen van taalstructuren wordt bewuster en meer accuraat, hoewel dit per taal en per onderwijsniveau verschilt. Bij de aandacht voor taalbewustzijn ligt een uitgesproken kans om talen en de grote opdrachten van dit leergebied in samenhang te zien, en om talencurricula met elkaar en met Nederlands af te stemmen.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

Het bewust gebruik van taalstructuren en -patronen draagt bij aan het verhogen van het taalbeheersingsniveau in de communicatie, en aan de afstemming met publiek en medium (Grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).

Taalbewustzijn helpt bij het herkennen en het gebruiken van stijlen en structuren die horen bij verschillende expressievormen (Grote opdracht Creatieve vormen van taal).

Taalbewustzijn helpt de culturele connotaties in het taalgebruik te zien, en er adequaat op in te gaan (Grote opdracht Interculturele competentie).

Taalwaardering en taalcognitie zijn essentiële aspecten bij de aandacht voor meertaligheid (Grote opdracht Meertaligheid).

Brede vaardigheden:

Manieren van denken en handelen: door de ontwikkeling van zijn taalbewustzijn leert de leerling te analyseren en reflecteren, en om creatief en kritisch ontvankelijk bezig te zijn met talen.

Manieren van jezelf kennen: de leerling krijgt zicht op de eigen taalbeheersing, kan zijn eigen taalgebruik effectief reguleren in zijn sociale contacten en leert zijn eigen leerproces te sturen.

GROTE OPRACHT 5

Aandacht voor meertaligheid helpt bij het erkennen, waarderen, leren en gebruiken van talen.

Relevantie: De ontwikkeling van een meertalig repertoire en aandacht voor meertalige competentie dragen bij aan de *kwalificatie* van de leerling. Burgers met kennis van meerdere talen zorgen ervoor dat het Nederlandse bedrijfsleven en de samenleving zich naar de omringende en overige landen in de wereld kunnen richten.

Door andere talen in te zetten, leren leerlingen mensen van verschillende nationale en culturele achtergronden met zelfvertrouwen tegemoet te treden en met hen samen te werken. Leerlingen realiseren zich hoe belangrijk kennis van andere talen is om te kunnen communiceren. Dit is relevant voor de *socialiserende* functie van het onderwijs.

Meertaligheid betekent daarnaast ook oog hebben voor de thuistaal, of -talen, van de leerlingen: het Nederlands, of andere talen. Aandacht voor, en waardering van de (thuis)talen van leerlingen bevorderen een open houding, waardering en respect ten aanzien van hun identiteit: de eerste taal die je leert geeft immers vorm aan hoe je over de wereld denkt, en aan hoe je contact met andere mensen maakt.

Het beseffen van de eigen meertaligheid ondersteunt de identiteitsontwikkeling en draagt bij aan de *persoonsvorming*: leerlingen die hun (meer)talige achtergrond leren waarderen en benutten, krijgen meer zelfvertrouwen en ontwikkelen veerkracht.

Inhoud: Onder het begrip meertaligheid verstaan we hier twee dingen:

a) Meertaligheid is de aanwezigheid van meerdere talen binnen een bepaalde context – denk bijvoorbeeld aan leerlingen in de klas, mensen op straat, contacten met de buurlanden, of aan leerlingen die thuis andere talen spreken dan het Nederlands. In media, films, games etc. kunnen meerdere talen voorkomen. Meertaligheid is een feit in onze samenleving.

De talen (of de woorden en uitdrukkingen in andere talen) die je beheerst, vormen je meertalige repertoire.

b) Meertaligheid is ook een taaloverstijgende competentie van de taalgebruiker: je kunt woorden en structuren die je in andere talen kent, functioneel gebruiken om te communiceren of een nieuwe taal te leren. Je meertalige repertoire en meertalige competentie moet je ontwikkelen. Deze competentie wordt in het Europees Referentiekader aangeduid als *plurilingual competence*.

Leerlingen maken al op vroege leeftijd kennis met andere talen en beseffen dat er andere talen bestaan naast hun eigen (thuis)taal. Ze ontdekken dat ze woorden uit andere talen in hun dagelijks leven gebruiken, en dat er verschillen en overeenkomsten tussen talen zijn in woorden, klanken en uitdrukkingen. In het primair onderwijs krijgen ze minstens een moderne vreemde taal aangeboden, meestal Engels. Leerlingen bouwen voort op het talige fundament van hun eigen thuistaal of -talen bij het leren van nieuwe talen; onder de laatste valt voor veel leerlingen ook het Nederlands als tweede taal. Een positieve attitude ten opzichte van de thuistalen kan een positief effect hebben op de resultaten bij andere vakken.

In het beginstadium van de verwerving van een nieuwe taal leren leerlingen die taal met hun eigen eerste taal, of talen, te vergelijken in een speelse setting. Naarmate leerlingen hun talenkennis en hun analytisch vermogen ontwikkelen, breiden ze hun meertalige repertoire uit en merken ze dat sommige talen meer op elkaar lijken dan andere (bijvoorbeeld Frans en Spaans t.o.v. Duits en Nederlands). Leerlingen leren steeds beter en bewuster verbanden te leggen tussen patronen en taalstructuren. Ze kunnen een tekst begrijpen in een taal die ze niet goed beheersen door gebruik te maken van woorden en structuren die ze kennen uit een andere taal. Ze leren strategieën in te zetten om te schakelen tussen verschillende talen als dat nodig is om te communiceren of om iets uit te leggen. Of ze leren meertalig te communiceren door hun receptieve vaardigheden in andere talen functioneel in te zetten, terwijl ze zelf hun eigen taal gebruiken (denk aan het zogenaamde 'Luistertaal' verschijnsel). Leerlingen leren taaloverstijgend te werken doordat ze vaardigheden en strategieën die ze bij een taal hebben geleerd, ook bij een andere taal kunnen inzetten. Daarbij blijven leerlingen vanaf het beginstadium de doeltaal consequent functioneel inzetten.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

De aandacht voor meertaligheid bevordert taalwaardering en taalcognitie bij de leerlingen (Grote opdracht Taalbewustzijn).

De inzet van het meertalig repertoire maakt communicatie binnen internationale contexten mogelijk (Grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).

Door meerdere talen in te zetten, leren leerlingen mensen van verschillende nationale en culturele achtergronden met zelfvertrouwen tegemoet te treden en met hen samen te

werken. Dit kan bijdragen aan de ontwikkeling van hun interculturele competentie (Grote opdracht Interculturele competentie).

Brede vaardigheden:

Manieren van denken en handelen: het kunnen overschakelen naar andere talen en registers, het kunnen profiteren van de eigen talenkennis bij het leren van talen, draagt bij aan de ontwikkeling van het metacognitief vermogen van de leerlingen, en daarmee aan zijn kritisch en probleemoplossend denken.

Manieren van omgaan met anderen: leerlingen leren ook samen gebruik te maken van elkaars talenkennis en de meerwaarde van samenwerking te ervaren.

Manieren van jezelf kennen: reflecteren op je eigen talenkennis en hoe je talen gebruikt, doet ook een beroep op jezelf leren kennen.

BIJLAGE 1: BEGRIPPENLIJST

Hieronder treft u een beknopte definitie van een aantal begrippen opgenomen in de Grote opdrachten. Het gaat om de betekenis waarmee ze in de Grote opdrachten en de bouwstenen van het leergebied Engels/MVT zijn gebruikt. Waar zinvol voor de leesbaarheid, is het begrip ook omschreven in de tekst van een Grote opdracht. Sommige begrippen komen tevens terug in andere leergebieden, zoals Nederlands en Kunst & Cultuur.

<i>Creatieve vormen van taal</i>	Creatieve vormen van taal omvatten alle teksten waarin gebruik wordt gemaakt van narratieve (verhalende) technieken, zoals games, films, verhalen, toneel- en songteksten, poëzie, (beeld)romans, literatuur.
<i>Creativiteit</i>	Het vermogen om persoonlijke en/of ongebruikelijke maar (praktisch) toepasbare ideeën voor vraagstukken te vinden.
<i>Cultuur</i>	Alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die mensen vanuit hun eigen achtergrond daaraan geven. Cultuur is hoe wij wonen, hoe wij ons kleden, hoe wij met elkaar communiceren, hoe wij eten, hoe wij met elkaar omgaan, hoe wij werken, hoe wij onze vrije tijd besteden, hoe wij politiek bedrijven en wetten maken, hoe wij onderzoek doen, hoe wij landbouwbedrijven en industrie ontwikkelen, enz. (SLO, 2014: 11).
<i>Doeltaal</i>	Elke vreemde taal anders dan de eigen eerste taal. De vreemde taal waarin onderwezen wordt.
<i>Grensoverstijgend</i>	Alles wat je grenzen verlegt: niet alleen de landsgrenzen, maar ook de eigen grenzen, de grenzen van het klaslokaal etc.
<i>Interculturele competentie</i>	Interculturele competentie omvat: <ul style="list-style-type: none">- de kennis van culturele uitingen van het land en de samenleving waar de gesprekspartner deel van uitmaakt, en van de geldende conventies omtrent interactieprocessen;- de vaardigheid in het interpreteren en plaatsen van teksten of gebeurtenissen uit andere culturen, in het ontdekken van elementen horend bij die culturen en daarop adequaat reageren;- het vermogen open te staan voor een andere cultuur, om bereid te zijn het oordeel over de eigen cultuur en die van de ander te nuanceren, om kritisch te kijken naar verhoudingen,

	praktijken en producten van beide culturen (Byram, 1997).
<i>Interculturele communicatie</i>	Communicatie tussen mensen uit verschillende culturen.
<i>Internationaal competent</i>	Het zich kunnen oriënteren, het kunnen vergaren van kennis, het kunnen communiceren, reflecteren en samenwerken in een internationale context.
<i>Internationalisering</i>	Oriëntatie op het buitenland als integraal onderdeel van het onderwijsprogramma en de leeromgeving.
<i>Lingua franca</i>	De taal die twee sprekers met een verschillende moedertaal gebruiken om te communiceren, en die geen moedertaal is van de sprekers. Vaak wordt Engels als lingua franca gebruikt, maar het kan ook een andere taal zijn.
<i>Literaire teksten</i>	Alle teksten met narratieve (verhalende) en/of poëtische waardevolle eigenschappen, mogelijk gecombineerd met beeld en/of geluid. Literaire teksten hebben waarde als tekst niet alleen door hun betekenis, maar ook door de vorm. Daarnaast kunnen literaire teksten waarde hebben voor de lezer: ze leiden tot een esthetische ervaring, roepen emoties op als verwondering, herkenning of ontroering en leiden tot vervreemding en/of reflectie. De maatschappelijke waarde die aan een tekst gehecht wordt, bepaalt mede of die tekst literatuur is, iets wat voortdurend aan verandering onderhevig is.
<i>Meertalig repertoire</i>	De talen, of de woorden en uitdrukkingen uit andere talen die een persoon beheerst.
<i>Meertaligheid</i>	Onder meertaligheid verstaan we: - de aanwezigheid van meerdere talen binnen een bepaalde context of gebied; - een taaloverstijgende competentie: het functioneel kunnen inzetten van je meertalige repertoire om te communiceren, of voor het leren van een nieuwe taal. In het Europees Referentiekader (North et al., 2017) wordt deze competentie aangeduid als <i>plurilingual competence</i> .

<i>Eerste taal/talen, thuistaal/-talen</i>	De taal (of talen) die als eerste verworven wordt/worden, en/of die thuis wordt/worden gesproken.
<i>Tweede taal</i>	De taal die niet de eerste taal is, maar wel dominant is in de omgeving van de taalleerder.
<i>Vreemde taal</i>	Een taal die niet de eerste taal is en ook niet dominant is in de omgeving van de taalleerder.
<i>Taalangst</i>	Het gevoel van ongemak en spanning bij het leren of gebruiken van een vreemde taal. Het kan een negatief effect hebben op motivatie en prestatie.
<i>Taalbewustzijn</i>	De expliciete kennis over taal en het inzicht in hoe talen worden geleerd en gebruikt; het bewust omgaan met taal, wat kan leiden tot het kunnen sturen van het eigen proces om een taal te leren.
<i>Taalstructuur</i>	De ordening en systematiek in taal op fonologisch, morfologisch, syntactisch en semantisch niveau.
<i>Tekst</i>	Elke vorm van mondelinge, audiovisuele en schriftelijke communicatie, of een combinatie hiervan, waarmee ideeën, ervaringen, meningen en informatie door middel van taal worden gedeeld.
<i>Translanguaging</i>	Communicatie waarbij de deelnemers hun eigen taalmiddelen uit verschillende talen gebruiken om elkaar te begrijpen en doelen samen te bereiken.

BIJLAGE 2: BRONNENLIJST

Buitenlandse curricula

Australian curriculum, geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.australiancurriculum.edu.au>

Curriculum British Columbia, geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://curriculum.gov.bc.ca/curriculum/overview>

Finnish National Board of Education (2016). *National Core Curriculum for Basic Education 2014*. Helsinki: next Print Oy.

Lehrpläne Nordrhein Westfalen, geraadpleegd op 2 oktober 2018, van www.schulentwicklung.nrw.de/lehrplaene

Communicative language learning

Richards, J.C. & Rodgers, T.S. (2014). *Approaches and methods in language teaching. 3rd edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and Language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Engels in het primair onderwijs

Bruggink, M., Windt, van der N, Strating, H. (2018). *Give it a go! Vroeg vreemdetalenonderwijs in groep 1-3: niets vreemds aan!* Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Corda, A., Phielix, C., & Krijnen, E. (2012). *Wat weten we over vroeg Engels op de basisschool? Effecten van vroeg vreemde talenonderwijs op de moedertaal en de leerprestaties in de vreemde taal: review van de onderzoeksliteratuur*. Leiden: Expertisecentrum MVT, ICLON.

KBA Nijmegen/Expertisecentrum Nederlands (2017). *Zicht op vroeg vreemdetalenonderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen / Expertisecentrum Nederlands.

Szabo, T. (ed.). (2017). *Collated representative samples of descriptors of language competences developed for your learners aged 7-10 years*. Strasbourg: Council of Europe.

Europees Referentiekader

Fasoglio, D., Jong, K. de, Trimbos, B., Tuin, D., & Beeker, A. (2015). *Taalprofielen 2015: herziene versie van Taalprofielen 2004*. Enschede: SLO.

Global Scale of English (2016). New Jersey, VS: Pearson Education.

North, B. Goudier, T. & Piccardo, E. (2017). *Common European Framework of Reference for Languages: Teaching, Learning, Assessment. Companion Volume with new descriptors*. Strasbourg: Council of Europe.

North, B., Ortega, A., & Sheehan, S. (2010). *British Council EAQUALS Core Inventory for General English*. United Kingdom: British Council.

Grensoverstijgende communicatie

Nuffic (z.d.). *Internationalisation for all*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=20e653e5-9093-4068-bbc2-25609d30d6ee&title=Folder%20Nuffic%20%27Internationalisation%20for%20all%27.pdf>

Onderwijsraad. (2016). *Internationaliseren met ambitie*. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2016/internationaliseren-met-ambitie/item7413>

Onderwijsraad. (2018). *Internationalisering en Europa*. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.onderwijsraad.nl/dossiers/internationalisering-en-europa/item134>

Unesco. (z.d.). *Unesco Guidelines on Intercultural Education*. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>

Vandenbroucke, F. (2006). *De lat hoog voor talen in iedere school. Goed voor de sterken, sterk voor de zwakken*. Beleidsdocument van de Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming. Brussel: Vlaamse Gemeenschap, Ministerie van Onderwijs.

Interculturele competentie

Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters.

Byram, M. (2008). *From foreign language education to education for intercultural citizenship. Essays and reflections*. Clevedon: Multilingual Matters.

Huber-Kriegler, M., Lázár, I. & Strange, J. (2003). *Mirrors and windows. An intercultural communication book*. Graz: European centre for Modern Languages/Council of Europe.

Lázár, I. (2003). *Incorporating intercultural communicative competence in language teacher education*. Graz: European centre for Modern Languages / Council of Europe.

Moran, P.R. (2001). *Teaching Culture: Perspectives in Practice*. Boston, Mass.: Heinle and Heinle.

SLO (2014). *Cultuur in de Spiegel in de praktijk*. Enschede: SLO.

Fasoglio, D. & Canton, J. (2009). *Vreemdetalenonderwijs: een (inter)cultureel avontuur?* Enschede: SLO.

Literatuuronderwijs

Bloemert, J., Jansen, E. & Grift, W. van de (2016). Exploring EFL literature approaches in Dutch secondary education. *Language, Culture, and Curriculum*. 29 (2), 169-188.

Bloemert, J., Goede, de S. & Goedhard, M. (2017). Doordacht en doorlopend. via een meervoudige benadering naar verrijkt mvt-literatuuronderwijs. *Levende Talen Magazine* 2017/3: 11-15.

Bloemert, J., Paran, A., Jansen, E. & Grift, van de W. (2017). Students' perspective on the benefits of EFL literature education. *The Language Learning Journal*: 1-14.

Knaap, van der E. (2018). Herijk het literair lezen in de vreemdetaalles. *Remediaal* 2018: 34-40.

Knaap, van der E. (2018). Zur Bedeutung der Lexik für das literarische Lesen: Didaktische Erkenntnisse einer Textdeckungsuntersuchung. *Info DaF* 2018: 444-463.

Meertaligheid

Avermaet, van P. (2015). Waarom zijn we bang voor meertaligheid? *Levende Talen Magazine* 102(7): 6-10.

Cummins, J. (2018). Urban multilingualism and educational achievement: Identifying and implementing evidence-based strategies for school improvement. In P. Van Avermaet, S. Slembrouck,

FREPA Nationals Networks: A framework of reference for pluralistic approaches to languages and cultures. Geraadpleegd 14-12-2018 op <https://www.ecml.at/Thematicareas/PlurilingualEducation/tabid/1631/language/en-GB/Default.aspx>

García, O. & Wei, L. (2014). *Translanguaging: language, bilingualism and education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gorp, van K., Sierens, S. & Maryns, K. (Eds.). *The Multilingual Edge of Education* (pp. 67-90). London: Palgrave Macmillan.

Jonckheere, S. (2011). Talensensibilisering in het basisonderwijs: Op een positieve manier omgaan met talen in de klas. *Tijdschrift Taal* 2 (3): 34-41.

Little, D. & Kirwan, D. From plurilingual repertoires to language awareness. In: Hélot, C, Frijns, C., van Gorp, K. et al. (eds.) (2018). *Language awareness in multilingual classrooms in Europe*. Boston/berlin: de Gruyter. 169-205.

Pulinx, R., Avermaet, van P. & Agirdag, O. (2017). Silencing linguistic diversity: The extent, the determinants and consequences of the monolingual beliefs of Flemish teachers. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*.

SLO (2018). *Meertaligheid in primair en voortgezet onderwijs. Een stand van zaken en curriculaire aanbevelingen*. Enschede: SLO.

https://www.taallectoren.nl/images/Boendermaker_Helsloot_De_thuistaal_in_de_klas.pdf

<https://www.onderwijsraad.nl/dossiers/internationalisering-en-europa/item134>

Taalbewustzijn

Bolitho, R., Carter, R., Hughes, R.I., Masuhara, H. & Tomlinson, B. (2003). Ten questions about language awareness. *ELT Journal* volume 57/3: 251-259.

Broek, E. van den & Dielemans, R. (2017). Bewuste taalvaardigheid in de klas. *Levende Talen Magazine* 2017/4, p. 12-16.

Dönszelmann, S. (2018). Over bibberen aan de rand van het taalbad en docententaalbewustzijn. *Levende Talen Magazine*, jaargang 105 special, p. 36-39.

Garrett, P. & Cots, J.M. (eds.) (2018). *The Routledge handbook of language awareness*. Routledge: New York.

Hawkins, E.W. (1999). Foreign language study and language awareness. *Language Awareness*, 8:3-4, 124-142.

Hélot, C., Frijns, C., Gorp, van K. et al. (eds.) (2018). *Language awareness in multilingual classrooms in Europe. From theory to practice*. De Gruyter Inc: Boston/Berlin.

Kaal, A. (2018). *Taalbewust MVT-onderwijs: van communicatie naar creativiteit en burgerschap*. Keynote lecture Landelijke LIO-dag, Utrecht, 26 maart 2018.

Piggott, L. (2018). Grammatica-instructie? Kan wel, hoeft niet. *Levende Talen Magazine*, jaargang 105 special, p. 40-43.

Tammenga-Helmantel, M., & Le Bruyn, B. (2016). Mvt-onderwijs: Hoe willen we het hebben en wat willen we weten? *Levende Talen Magazine*, 103(8): 44-45.

Talen en technologie

Carrington, A. (2013). *The Pedagogy Wheel*, <http://tinyurl.com/bloomsblog>

Jauregi, K. (2013). Vernieuwende vreemdetalendidactiek. Lectorale rede. Fontys.

Vreemdetalenonderwijs

Graaff, de R. (2013). Taal om te leren. Iedere docent een CLIL-docent. *Levende Talen Magazine* 2013/7: 9-11.

Graaff, de R. (2018). *Van vreemde talen naar vereende talen. De plek van vreemde talen in het onderwijs*. Openbare les 24 mei 2018. Lectoraat didactiek van de moderne vreemde talen. Kenniscentrum Leren en Innoveren Hogeschool van Utrecht.

Jong, N. de, Vrind, E. de & Beuningen, C. van (2018). *Moderne Vreemde Talen*. In: F. Janssen, H. Hulshof & K. van Veen (2018). *Wat is echt de moeite waard om te onderwijzen? Een perspectiefgerichte benadering* (pp. 81-105). Leiden/Groningen.

Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). *How Languages are Learned (4th ed.)*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.

Marzano, R.J. & Pickering, D. (2016). *Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren*. Rotterdam: Bazalt Educatieve Uitgaven.

Mitchel, R., Myles, F. & Narsden, E. (2013). *Second Language Learning Theories*. Abindon, Oxon: Routledge.

Vakvereniging Levende Talen (2017). *Visiedocument Engels en de moderne vreemde talen (mvt)*. https://levendetalen.nl/wp-content/uploads/2018/01/visiestuk-LT-engels-mvt_eindversie-4-12-2017.pdf

Volman, M. (2011). *Kennis van betekenis: keerzijde van accent op individueel presteren*. Amsterdam: UVA.

Hoofddoelen van het onderwijs

Biesta, G.J.J. (2018). *Tijd voor pedagogiek. Over de pedagogische paragraaf van onderwijs, opleiding en vorming*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.